

पाठ ७

सङ्गीत वाद्ययन्त्रहरू

उद्देश्य: एउटा सङ्गीतकृत टुक्रामा वाद्ययन्त्रहरूको महत्त्व बुझ्न र वाद्य परिवारहरूको अन्वेषण गर्नु। वाद्ययन्त्रहरूको प्रयोग गरेर नोट र तालको एउटा स्तरीय र समृद्ध ध्वनि सिर्जना गरिन्छ।

गतिविधि १: संगीतमा उपकरणको भूमिका

'श्यामले मीनाक्षी' यो गीत सुन्नुहोस्। अब, यो आफैले गाउन प्रयास गर्नुहोस्।

गीत: श्यामला मीनाक्षी
संगीतकार: मुथुस्वामी दीक्षितर
श्यामला मीनाक्षी
सुन्दरेश्वर साक्षी
शंकारी गुरुगुहा
समुद्रवे शिवेवा
पामर मोचनि
पङ्कज लोचनी
पद्मासन वाणी हरि
लक्ष्मी विनुते शांभवी
श्यामला मीनाक्षी

"प्रत्येक संगीतकार एउटा कथावाचक हुन्छ,
जसले मधुर लय र सुरहरूको प्रयोग गरी
हृदयका कथाहरू सुनाउँछ।"

— पंडित रवि शंकर,
भारत रत्न,
सितार विशेषज्ञ

0680CH07

गतिविधि	कक्षामा छलफल गर्नुहोस्
आफ्नो कक्षामा उपलब्ध कुनै पनि वाद्ययन्त्रको साथ यो गीत गाउनुहोस्। अथवा शरीरका अंगहरूको प्रयोग गरेर तालमा गीत गाउनका लागि ताली बजाउन, पाइलाका आवाज निकाल्न आदि प्रयोग गर्नुहोस्।	शरीरका अङ्गहरू प्रयोग गरेर गीत गाउन तपाईंलाई कसरी मदत मिलेको छ? के तपाईंलाई रमाइलो लाग्यो?
अब एउटा अडियो ट्र्याकसँग गाउनुहोस्। साथमा वायलिन र मृदंगम वाद्य यन्त्रहरू छन्।	वाद्ययन्त्रले सङ्गीतको अनुभवलाई कसरी असर गर्छ?
अब, पियानो र ड्रमहरूको नयाँ सेटमा अडियो ट्र्याकसँग गाउनुहोस्।	तपाईंले विभिन्न सेटका वाद्ययन्त्रहरूसँग गाएर कस्तो अनुभव गर्नुभयो? के तपाईंलाई कुनै एउटा सेट मानपर्यो र किन?

के तपाईंलाई थाहा छ

उस्ताद बिस्मिल्लाह खान भारतका
एउटा महान शहनाई वादक हुन्
जसलाई
भारत रत्नको सम्मान प्राप्त छ।
शहनाई, जुन पहिला प्रायः लोक
संगीतमा प्रयोग हुन्थ्यो,
यो महान
संगीतकारको
प्रयासले हिन्दुस्तानी
शास्त्रीय संगीतमा प्रचलित भएको
थियो।
उनलाई धार्मिक
सद्भावनाको प्रतीक मानिन्थ्यो। उनलाई
१५ अगस्त १९४७ मा
भारतको स्वतन्त्रता
प्राप्तिको दिन लाल
किलामा प्रस्तुति दिनको
लागि
निम्तो दिइएको थियो।

गतिविधि २: सुन्नु र जवाफ दिनुहोस्

कुनै सङ्गीत वाद्यसँग संयुक्त गरेर एउटा कथा सुन्नुहोस्।
बताउनुहोस् कि कसरी वाद्ययन्त्रले कथावाचनको
गहिराइलाई बढाउँछ।

सरस्वती वीणा

यो वाद्ययन्त्र बजाउँदा कथा सुन्ने प्रयास गर्नुहोस् र
आफ्नो भावनाहरू रेकर्ड गर्नुहोस्।

गतिविधि ३: वाद्ययन्त्रका परिवार

सङ्गीत को दुई महत्त्वपूर्ण अवयवहरू धुन र टेम्पो हो।
यी आधारमा, उपकरणहरू निम्नानुसार वर्गीकृत
गरिएको छ:

- मेलोडी उपकरणहरू
- लय उपकरणहरू

वाद्ययन्त्रहरू कसरी बजाइन्छ भन्ने आधारमा थप
वर्गीकृत गरिन्छ। वाद्ययन्त्रहरूको वर्गीकरण बुझ्न अर्को
पृष्ठमा दिइएको चित्र हेर्नुहोस्।

तालिकामा उल्लिखित उपकरणहरू बाहेक, तालको
लागि प्रयोग गरिने दुई उपकरणहरूको नाम बताउनुहोस्?

1. _____
2. _____

के तपाईं धुनको लागि प्रयोग गरिने दुई वाद्ययन्त्रहरूको
नाम बताउन सक्नुहुन्छ?

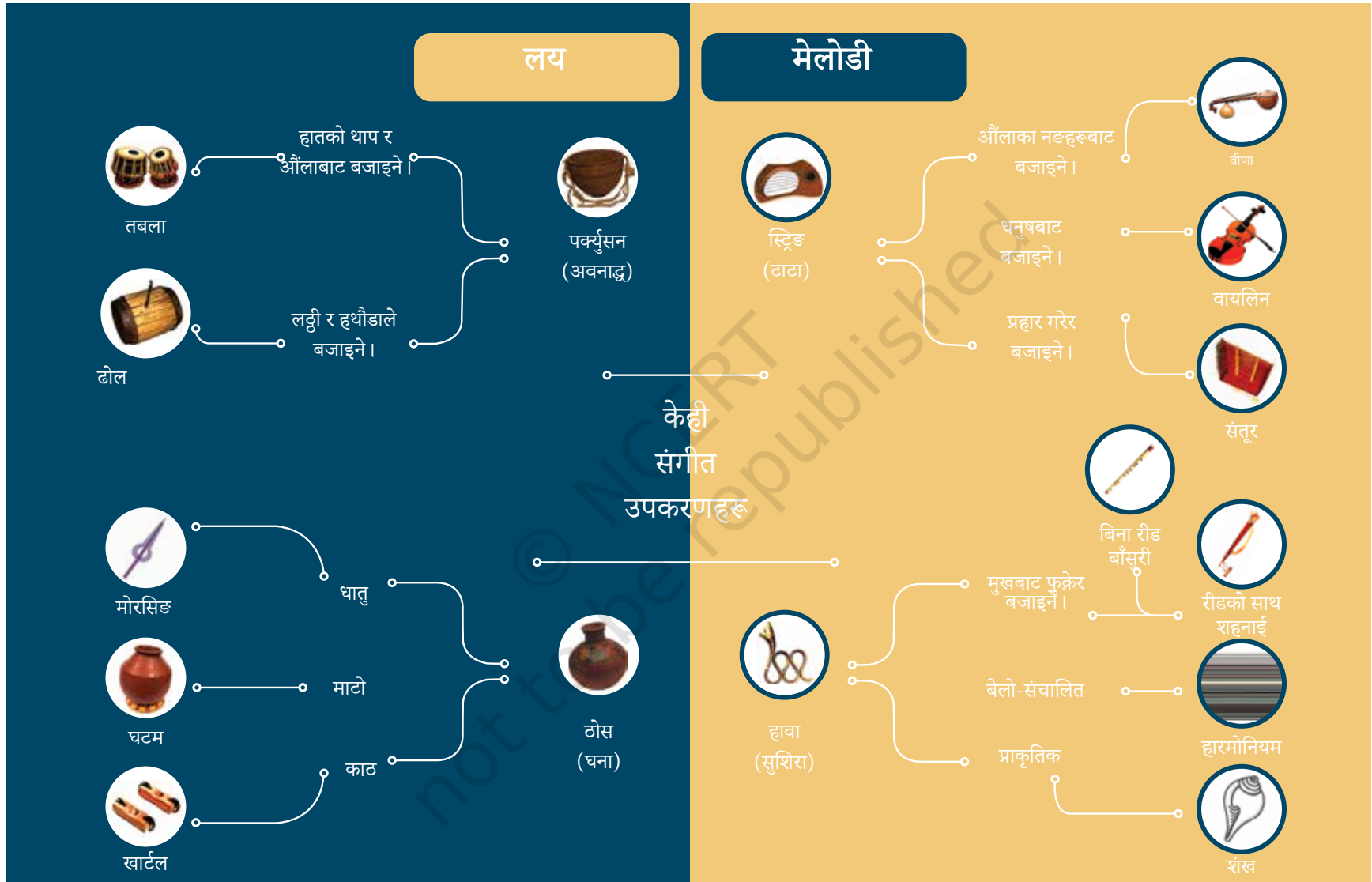
1. _____
2. _____

के तपाईं तार तानेर बजाइने दुई वटा धुनको नाम
बताउन सक्नुहुन्छ?

1. _____
2. _____

के तपाईं धातुले बनाइएका दुई वटा रिदम वाद्ययन्त्रको नाम
बताउन सक्नुहुन्छ?

1. _____
2. _____

क्यूआर कोड स्क्यान गर्नुहोस् र यसलाई उपकरण सँग मिलाउनुहोस्

क्यूआर कोड	उपकरण	क्यूआर कोड	उपकरण
१. 	क. सितार	२. 	ख. संतूर
३. 	ग. हारमोनियम	४. 	घ. तानपुरा
५. 	ङ. वायलिन	६. 	च. शहनाई
७. 	छ. तबला	८. 	ज. सरोद
९. 	झ. बाँसुरी	१०. 	ञ. पखावाज

गतिविधि ४: तपाईंको आफ्नै उपकरण बनाउनुहोस्

जलतरंग एउटा रोचक वाद्ययन्त्र हो जसमा काँच, धातु वा माटोका बटुकाहरूको एउटा सेट समावेश हुन्छ जसमा प्रत्येकमा विभिन्न स्तरको पानी हुन्छ। कलाकार प्रत्येक बटुकाको किनारलाई काठको लठ्ठीले हिकोएर सङ्गीत उत्पन्न गर्छ। यो एउटा स्वर र ताल वाद्ययन्त्र हो। हामी यसलाई एउटा पवन वाद्ययन्त्रको रूपमा वर्गीकरण गर्न सक्छौं किनकि प्रत्येक कटोरीमा पानीको स्तरको माथि रहेको हावा कम्पन गरेर ध्वनि उत्पन्न गर्छ। यो एउटा प्रहार वाद्ययन्त्र पनि हो किनकि ध्वनि एउटा झिल्ली वा सतहलाई हिकोएर उत्पन्न हुन्छ, जुन बटुकाहरूको किनार हो।

आउनुहोस हामी तपाईंको भान्सामा उपलब्ध बटुकाहरू प्रयोग गरेर जलतरंग बनाउँ।

तपाईंलाई आवश्यक हुनेछ

पाँचवटा बलियो बटुका, एउटा पानीको क्यान र दुईवटा पेन्सिल वा काठको डण्डा। अब, आउनुहोस्, हामी —

- एउटै पङ्क्तिमा टेबलमा बटुकाहरू व्यवस्थित गर्नुहोस्।

- बटुकाहरूमा विभिन्न मात्रामा पानी भर्नुहोस्। तपाईं पहिलो बटुकामा एउटा कप पानी, दोस्रोमा तीन-चौथाइ कप, तेस्रोमा आधा कप, र चौथोमा एक-चौथाइ कप पानी भर्न सक्नुहुन्छ।
- तपाईंको आफ्नो जलतरंग प्रयोगका लागि तयार छ।
- प्रत्येक बटुकाको रिमलाई पेन्सिल वा छडीले बिस्तारै प्रहार गर्नुहोस्, र तपाईंको आफ्नै सङ्गीत बनाउनुहोस्। फरक-फरक बटुका प्रहार गर्दा पिच कसरी फरक हुन्छ, ध्यान दिनुहोस्।

शिक्षकहरूको लागि नोट

विद्यालयले एउटा कार्यशाला र प्रदर्शनको लागि स्थानीय कलाकारलाई निम्तो दिन सक्छ। बच्चाहरूलाई कलाकारसँग अन्तरक्रिया गर्न प्रोत्साहित गर्नुहोस् ताकि तिनीहरूले आफ्ना शिक्षकमध्ये कसरी सिकेका छन्, तिनीहरूले कुन प्रकारको जीवनयापन गरेका छन् र कलाकारहरूले साझा गर्न चाहेका अन्य अनुभवहरू पत्ता लगाउन सक्न्। विद्यार्थीहरूलाई विशिष्ट सङ्गीत वाद्य यन्त्रहरू र तिनीहरूको आधारभूत बजाउने प्रविधिहरू सिक्न पनि प्रोत्साहित गर्नुहोस् (शिक्षकको उपलब्धताअनुसार)।

गतिविधि ५: सुन्नुहोस् र सिकुहोस्

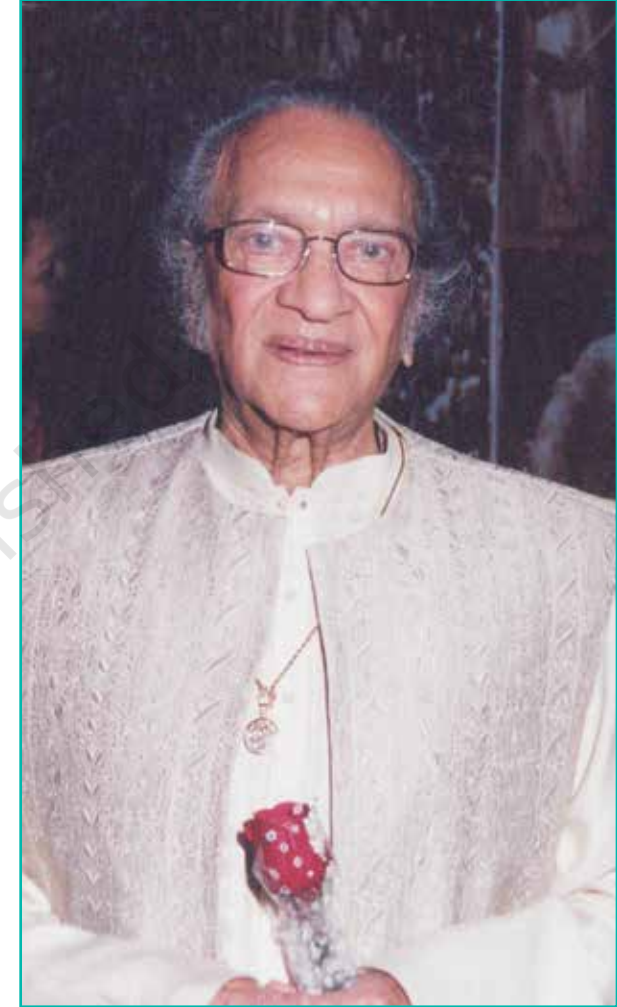
भारतको भारतीय सङ्गीत अनुभव संग्रहालय, बैंगलोरद्वारा संकलित वाद्ययन्त्रहरूको दृश्य र श्राव्य परिचय हेर्नुहोस्। यी वाद्ययन्त्रहरू मध्ये कुन तपाईंलाई मनपर्छ र किन? वाद्ययन्त्रहरूको वर्गीकरणका विभिन्न तरिकाहरूको नोट लिनुहोस्।

गतिविधि ६: आउनुहोस्, हामी एउटा बारेमा परियोजना बनाऔं।

- सङ्गीत र विज्ञान।
- कुनै पनि स्थानीय संगीतकार को जीवनको स्केच र तिनीहरूको संगति।

सङ्गीत वाद्ययन्त्रहरूको जादुई संसार

वाद्ययन्त्रहरूले एउटा समृद्ध सङ्गीत अनुभव सिर्जना गर्छन्। वाद्ययन्त्रहरूलाई तिनीहरूको उपयोग र तिनीहरू बनाउन प्रयोग गरिएको सामग्रीका आधारमा वर्गीकृत गर्न सकिन्छ। तपाईंलाई मनपर्ने गीतहरू सुन्नुहोस्। प्रयोग गरिएको वाद्ययन्त्रहरूको पहिचान गर्नुहोस् र तिनीहरूलाई विभिन्न श्रेणिहरूमा वर्गीकृत गर्नुहोस्।

पंडित रविशंकर
(भारत रत्न पुरस्कार विजेता)